अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षहरुले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यवहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागी, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रमाणिक हुनेछ र कार्यन्वयनको उदेष्यका लागी पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२४] ७ एस.सी.आर. १ : २०२४ आईएनएससी ४७७

पश्चिम बंगाल राज्य सचिव र अन्य मार्फत प्रतिनिधित्व गरिएको विरुद्ध राजपथ कन्ट्रयाक्टर्स एण्ड इन्जिनियर्स लि.

(सिभिल अपील नं. ७४२६ सन् २०२३)

०८ जुलाई २०२४

[अभय एस. ओका* र पंकज मिथल, न्या.]

विचारणीय विषय मध्यस्थता र मेलमिलाप ऐनको धारा ३४ अन्तर्गत दायर गरिएको याचिका खारेज गर्ने उच्च अदालतको आदेशको सही हुने सम्बन्धमा प्रश्न उठ्यो, जसमा यो याचिका ऐनको धारा ३४ को उपधारा (३) मा तोकिएको अवधिभित्र दायर नगरिएको भनी ठहर गरिएको थियो।

शीर्षक टिप्पणीहरू† मध्यस्थता र मेलमिलाप ऐन, १९९६ - धारा ३४ - मध्यस्थ निर्णय रद्द गर्नको लागि निवेदन - धारा ३४ अन्तर्गत याचिका दायर गर्ने हदम्यादको अवधि - तथ्यहरूमा, पुनरावेदकद्वारा मध्यस्थ निर्णयलाई चुनौती दिँदै धारा ३४ अन्तर्गत दायर गरिएको याचिका - उच्च अदालतद्वारा खारेज, यो धारा ३४ को उपधारा (३) मा तोकिएको अवधिभित्र दायर नगरिएको भनी ठहर - सहीपना:

निर्णय: धारा ३४ अन्तर्गत याचिका दायर गर्ने हदम्यादको अवधि पुनरावेदकहरूले निर्णय प्राप्त गरेको दिनबाट गणना गर्नुपर्नेछ, अर्थात् ३० जून २०२२ - हदम्याद ऐनको धारा १२(१) लाई ध्यानमा राख्दै, हदम्याद अवधि गणना गर्दा जुन दिनबाट गणना गर्नुपर्ने हो त्यो दिन बाहेक गर्नुपर्छ, त्यसैले ३० जून २०२२ लाई हदम्याद अवधि गणना गर्दा बाहेक गर्नुपर्नेछ - यसरी, वास्तवमा, हदम्यादको अवधि १ जुलाई २०२२ बाट सुरु भयो - हदम्यादको अवधि तीन महिनाको हो र नब्बे दिनको होइन - यसरी, १ जुलाई २०२२ को सुरुवाती बिन्दुबाट, तीन महिनाको अवधिको अन्तिम दिन ३० सेप्टेम्बर २०२२ हुनेछ - पूजा बिदा १ अक्टोबर २०२२ मा सुरु भयो - हदम्यादको रूपमा प्रदान गरिएको तीन महिना पूजा बिदा सुरु हुनुभन्दा एक दिन अघि समाप्त भयो - यसबाहेक, हदम्याद ऐनको धारा ४ को अर्थमा निर्धारित अवधि ३० सेप्टेम्बर २०२२ मा समाप्त भयो - त्यसैले, पुनरावेदकहरू धारा ४ को लाभ लिन योग्य छैनन् - धारा ३४ को उपधारा (३) को प्रावधान अनुसार, हदम्यादको अवधि अधिकतम ३० दिनसम्म बढाउन सकिन्थ्यो - ३० दिनको अधिकतम अवधि ३० अक्टोबर २०२२ मा समाप्त भयो - याचिका ३१ अक्टोबर २०२२ मा दायर गरिएको थियो - त्यसैले, उच्च अदालतले धारा ३४ अन्तर्गतको याचिका ऐनको धारा ३४ को उपधारा (३) मा तोकिएको अवधिभित्र दायर नगरिएको भनी गरेको निर्णय सही थियो। [अनुच्छेद ६, ७, १०, ११]

- लेखक

हिमाचल प्रदेश राज्य र अर्को विरुद्ध हिमाचल टेक्नो इन्जिनियर्स र अर्को **[२०१०] ८ एससीआर १०२५ : (२०१०) १२ एससीसी २१०; *असम शहरी जलापूर्ति र ढल बोर्ड विरुद्ध सुभाष प्रोजेक्ट्स एण्ड मार्केटिङ लि.* **[२०१२] १ एससीआर ४०३ : (२०१२) २ एससीसी ६२४; *भारत संघ विरुद्ध पोपुलर कन्स्ट्रक्शन कं.* **[२००१] पूरक ३ एससीआर ६१९ : (२००१) ८ एससीसी ४७० - उल्लेख गरिएको।**

मध्यस्थता र मेलमिलाप ऐन, १९९६; हदम्याद ऐन १९६३; भारतको संविधान; सामान्य खण्ड ऐन, १८९७।

मध्यस्थ निर्णयहरू; हदम्यादको अवधि; हदम्याद अवधि गणना गर्नुपर्ने।

सिभिल अपील क्षेत्राधिकार: सिभिल अपील नं. ७४२६ सन् २०२३ कलकत्ता उच्च अदालतको एपी नं. ७३७ सन् २०२२ को मिति ०४.०५.२०२३ को फैसला र आदेशबाट

सुश्री मधुमिता भट्टाचार्य, सुश्री उर्मिला कर पुरकायस्थ, सुश्री श्रीजा चौधरी, पुनरावेदकहरूका लागि अधिवक्ताहरू। सौरव अग्रवाल, प्रियंकर साहा, शरद कुमार सिंघानिया, श्रीमती रश्मि सिंघानिया, अंशुमान चौधरी, प्रत्यर्थीका लागि अधिवक्ताहरू।

फैसला **अभय एस. ओका, न्या.**

तथ्यगत पक्षहरू

१. पहिलो पुनरावेदक - पश्चिम बंगाल राज्यले प्रत्यर्थीलाई एक पुल निर्माणको लागि ठेकेदारको रूपमा नियुक्त गर्यो। पक्षहरूबीच विवाद भएकोले, प्रत्यर्थीले सम्झौतामा रहेको मध्यस्थता खण्डलाई लागू गर्यो र एक एकल मध्यस्थ नियुक्त गरियो। ३० जून २०२२ मा, मध्यस्थ न्यायाधिकरणले पुनरावेदकहरूलाई प्रत्यर्थीलाई रु. २,११,६७,०५४.०० (दुई करोड एघार लाख सतसट्ठी हजार चौवन्न रुपैयाँ मात्र) निर्देशित ब्याजसहित तिर्न निर्देशन दिने निर्णय गर्यो। पुनरावेदकहरूले गरेको प्रति-दाबी खारेज गरियो। पुनरावेदकहरूले सोही दिन निर्णयको प्रतिलिपि प्राप्त गरे। कलकत्ता उच्च न्यायालय १ अक्टोबर २०२२ देखि ३० अक्टोबर २०२२ सम्म (दुवै दिन समावेश) पूजा बिदाको लागि बन्द थियो। ३१ अक्टोबर २०२२ मा, पुनरावेदकहरूले मध्यस्थता र मेलमिलाप ऐन, १९९६ (संक्षेपमा, 'मध्यस्थता ऐन') को धारा ३४ अन्तर्गत निर्णयलाई चुनौती दिन याचिका दायर गरे। ४ मे २०२३ को आदेशद्वारा, उच्च अदालतले पुनरावेदकहरूले दायर गरेको मध्यस्थता ऐनको धारा ३४ अन्तर्गतको याचिकालाई हदम्यादको आधारमा खारेज गर्यो। उच्च अदालतले धारा ३४ अन्तर्गत याचिका दायर गर्ने हदम्यादको अवधि ३० सेप्टेम्बर २०२२ मा समाप्त भएको ठहर गर्यो। त्यसैले, पुनरावेदकहरू हदम्याद ऐन १९६३ (संक्षेपमा, 'हदम्याद ऐन') को धारा ४ को लाभ लिन योग्य छैनन्।

२. उच्च अदालतले लिएको दृष्टिकोणबाट असन्तुष्ट भएर, पुनरावेदकहरू यो अपीलमा छन्। हामी यहाँ उल्लेख गर्न सक्छौं कि चुनौती दिइएको फैसलामा, उच्च अदालतले भारतको संविधानको धारा १३३(१) र धारा १३४ए(ए) अन्तर्गतको अधिकार प्रयोग गरेर यस अदालत समक्ष अपील गर्न प्रमाणपत्र प्रदान गरेको थियो।

प्रस्तुतीहरू

३. पुनरावेदकहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताले प्रस्तुत गरे कि मध्यस्थता ऐनको धारा ३४ अन्तर्गत याचिका दायर गर्ने हदम्यादको अवधि १ जुलाई २०२२ बाट गणना गर्नुपर्ने भएकोले, निर्धारित हदम्यादको अवधि १ अक्टोबर २०२२ मा समाप्त भयो, जुन पूजा बिदाको पहिलो दिन थियो। त्यसैले, मध्यस्थता ऐनको धारा ३४ अन्तर्गत ३१ अक्टोबर २०२२ मा अदालत पुनः खुलेपछि तुरुन्तै दायर गरिएको याचिकालाई हदम्यादभित्र मान्नुपर्छ। विद्वान् अधिवक्ताले सामान्य खण्ड ऐन, १८९७ (संक्षेपमा, 'सामान्य खण्ड ऐन') को धारा ९ मा भर परे। विद्वान् अधिवक्ताले यो पनि प्रस्तुत गरे कि पूजा बिदामा याचिका ई-फाइल गर्न सकिएन किनभने सम्बन्धित ई-फाइलिङ सूचनाले बिदाको समयमा केवल जरुरी मामिलाहरूको ई-फाइलिङको लागि प्रावधान गरेको थियो। विद्वान् अधिवक्ताले यस अदालतको ***हिमाचल प्रदेश राज्य र अर्को विरुद्ध हिमाचल टेक्नो इन्जिनियर्स र अर्को*** को मुद्दामा गरेको निर्णयमा भर परे।

४. प्रत्यर्थीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताले उच्च अदालतले दर्ता गरेका निष्कर्षहरूलाई समर्थन गरे। उनले प्रस्तुत गरे कि कुनै पनि अवस्थामा, हदम्याद ऐनको धारा ४ को लाभ केवल तब उपलब्ध हुन्छ जब कार्यवाही निर्धारित हदम्यादको अवधिभित्र दायर गरिएको हुन्छ, जुन यस मामलामा मध्यस्थता ऐनको धारा ३४(३) को अनुसार तीन महिना हुनेछ। विद्वान् अधिवक्ताले यस अदालतको ***असम शहरी जलापूर्ति र ढल बोर्ड विरुद्ध सुभाष प्रोजेक्ट्स एण्ड मार्केटिङ लि.*** को मुद्दामा गरेको निर्णयमा भर परे। उनले हाम्रो ध्यान यस अदालतको ***भारत संघ विरुद्ध पोपुलर कन्स्ट्रक्शन कम्पनी*** को मुद्दामा गरेको निर्णयतर्फ पनि आकर्षित गराए। उनले प्रस्तुत गरे कि, उक्त निर्णयमा यस अदालतले ठहर गरे अनुसार, हदम्याद ऐनको धारा ५ को प्रयोज्यता धारा ३४ को उपधारा (३) को प्रावधानमा प्रयोग गरिएको भाषाको कारण बाहेक गरिएको छ।

हाम्रो दृष्टिकोण

५. तथ्यहरू विवादरहित छन्। मध्यस्थ न्यायाधिकरणले ३० जून २०२२ मा गरेको निर्णय सोही दिन पुनरावेदकलाई सेवा गरिएको थियो। १ अक्टोबर २०२२ र ३० अक्टोबर २०२२ बीच (दुवै दिन समावेश), उच्च अदालत पूजा बिदाको लागि बन्द थियो। मध्यस्थता ऐनको धारा ३४ अन्तर्गतको याचिका ३१ अक्टोबर २०२२ मा दायर गरिएको थियो।

६. मध्यस्थता ऐनको धारा ३४ अन्तर्गत याचिका दायर गर्ने हदम्यादको अवधि धारा ३४ को उपधारा (३) द्वारा नियन्त्रित छ। धारा ३४ को उपधारा (३) यसरी पढिन्छ:

"(३) रद्द गर्नको लागि निवेदन त्यो पक्षले मध्यस्थ निर्णय प्राप्त गरेको मितिबाट तीन महिना बितेपछि वा यदि धारा ३३ अन्तर्गत अनुरोध गरिएको थियो भने, मध्यस्थ न्यायाधिकरणले त्यो अनुरोधको निपटारा गरेको मितिबाट गर्न सकिने छैन:

तर यदि अदालत सन्तुष्ट छ कि निवेदकलाई पर्याप्त कारणले गर्दा उक्त तीन महिनाको अवधिभित्र निवेदन गर्नबाट रोकिएको थियो भने यसले थप तीस दिनको अवधिभित्र निवेदनलाई स्वीकार गर्न सक्नेछ, तर त्यसपछि होइन।"

७. हदम्याद ऐनको धारा १२(१) अनुसार, हदम्यादको अवधि गणना गर्नुपर्ने दिनलाई बाहेक गर्नुपर्छ। यस मामलामा, धारा ३४ अन्तर्गत याचिका दायर गर्ने हदम्यादको अवधि ३० जून २०२२ बाट गणना गर्नुपर्नेछ, जब पुनरावेदकहरूले निर्णय प्राप्त गरे। हदम्याद ऐनको धारा १२(१) लाई ध्यानमा राख्दै, हदम्याद अवधि गणना गर्दा ३० जून २०२२ लाई बाहेक गर्नुपर्नेछ। यसरी, वास्तवमा, यस मामलाको तथ्यहरूमा, हदम्यादको अवधि १ जुलाई २०२२ बाट सुरु भयो। हदम्यादको अवधि तीन महिनाको हो र नब्बे दिनको होइन। त्यसैले, १ जुलाई २०२२ को सुरुवाती बिन्दुबाट, तीन महिनाको अवधिको अन्तिम दिन ३० सेप्टेम्बर २०२२ हुनेछ। पहिले नै उल्लेख गरिए अनुसार, पूजा बिदा १ अक्टोबर २०२२ मा सुरु भयो।

८. हामी यहाँ उल्लेख गर्न सक्छौं कि मध्यस्थता ऐनको धारा ४३ ले हदम्याद ऐन मध्यस्थतामा लागू हुने व्यवस्था गरेको छ जसरी यो अदालतको कार्यवाहीमा लागू हुन्छ। हामी यहाँ उल्लेख गर्न सक्छौं कि ***भारत संघ विरुद्ध पोपुलर कन्स्ट्रक्शन कं.***□ को मुद्दामा निर्णयबाट यस अदालतले लिएको लगातार दृष्टिकोण यो हो कि मध्यस्थता ऐनको धारा ३४ को उपधारा (३) को प्रावधानमा प्रयोग गरिएको भाषालाई ध्यानमा राख्दा, मध्यस्थता ऐनको धारा ३४ अन्तर्गतको याचिकामा हदम्याद ऐनको धारा ५ को प्रयोज्यता बाहेक गरिएको छ।

९. अब, हामी पुनरावेदक हदम्याद ऐनको धारा ४ को लाभ पाउन योग्य हुने छ कि छैन भन्ने विचार गर्न अगाडि बढ्छौं। हदम्याद ऐनको धारा ४ यसरी पढिन्छ:

"**४. निर्धारित अवधि समाप्त हुँदा अदालत बन्द हुँदा**।— जहाँ कुनै मुद्दा, अपील वा निवेदनको लागि निर्धारित अवधि अदालत बन्द भएको दिनमा समाप्त हुन्छ, त्यहाँ मुद्दा, अपील वा निवेदन अदालत पुनः खुलेको दिनमा दायर, प्राथमिकता दिइएको वा बनाइएको हुन सक्छ।

व्याख्या।— यस धाराको अर्थमा कुनै दिन अदालत बन्द भएको मानिनेछ यदि त्यस दिनको आफ्नो सामान्य कार्य समयको कुनै भागमा यो बन्द रहन्छ भने।" (रेखांकन थपिएको)

"निर्धारित अवधि" को अर्थ अब *रेस इन्टेग्रा* होइन। ***असम शहरी जलापूर्ति र ढल बोर्ड विरुद्ध सुभाष प्रोजेक्ट्स एण्ड मार्केटिङ लि.***□ को मुद्दामा, अनुच्छेद नं. १३ र १४ मा, यस विषयमा कानून निर्धारण गरिएको छ। उक्त अनुच्छेदहरू यसरी पढिन्छन्:

"**१३.** १९६३ ऐनको धारा ४ मा महत्वपूर्ण शब्दहरू "निर्धारित अवधि" हुन्। यी शब्दहरूको अर्थ के हो?

१४. १९६३ ऐनको धारा २(ज) ले परिभाषित गर्छ

> : "2. (ज) 'सीमाको अवधि' [जसले] कुनै मुद्दा, अपील वा निवेदनको लागि तालिकाद्वारा निर्धारित गरिएको सीमा अवधि जनाउँछ, र 'निर्धारित अवधि' भन्नाले यस ऐनका प्रावधानहरू अनुसार गणना गरिएको सीमा अवधि जनाउँछ;
>
> 1963 ऐनको धारा 2(ज) लाई 1996 ऐनको धारा 34(3) को सन्दर्भमा पढ्दा, यो स्पष्ट हुन्छ कि मध्यस्थता पुरस्कारलाई बदर गर्न निवेदन दर्ता गर्नको लागि निर्धारित अवधि तीन महिना हो। 1996 ऐनको धारा 34 को उप-धारा (3) पछि रहेको प्रावधानमा उल्लिखित 30 दिनको अवधि 'सीमाको अवधि' होइन र त्यसैले मध्यस्थता पुरस्कारलाई बदर गर्न निवेदन दर्ता गर्नको लागि 'निर्धारित अवधि' पनि होइन। तीन महिनाभन्दा बाहेकका 30 दिन जुन अदालतले उचित कारण देखाइएमा बढाउन सक्छ, त्यो 'सीमाको अवधि' होइन वा, अरु शब्दमा भन्ने हो भने, 'निर्धारित अवधि' होइन। हाम्रो विचारमा, 1963 ऐनको धारा 4 हालको घटनाका तथ्यहरूमा कुनै पनि अवस्थामा लागू हुँदैन।"
>
> (रेखांकित गरिएको)
>
> यस घटनामा पनि, यस अदालतले मध्यस्थता ऐनको धारा 34 अन्तर्गत निवेदन दर्ता गर्नको लागि सीमाको अवधिको सन्दर्भमा निर्णय लिइरहेको थियो। हामी उल्लेख गर्न सक्छौं कि अपिलकर्ताले भर परेका हिमाचल प्रदेश राज्य र अर्को विरुद्ध हिमाचल टेक्नो इन्जिनियर्स र अर्को 1 को

मामिलामा गरिएको निर्णयले माथि उल्लिखित निर्णयको अनुसरण गर्दछ।

10. घटनाको तथ्यहरूमा, सीमा अवधिको रूपमा प्रदान गरिएको तीन महिना पूजा बिदा सुरु हुनु भन्दा एक दिन अघि समाप्त भयो, जुन 1 अक्टोबर 2022 मा सुरु भएको थियो। यसैले, सीमा ऐनको धारा 4 को अर्थमा निर्धारित अवधि 30 सेप्टेम्बर 2022 मा समाप्त भयो। यसैले, अपीलकर्ताहरूलाई सीमा ऐनको धारा 4 को फाइदा लिन अनुमति दिइएन। धारा 34 को उप-धारा (3) को प्रावधान अनुसार, सीमाको अवधि अधिकतम 30 दिनको लागि बढाइने सक्थ्यो। अधिकतम 30 दिनको अवधि 30 अक्टोबर 2022 मा समाप्त भयो। जस्तो कि पहिल्यै उल्लेख गरिएको छ, निवेदन 31 अक्टोबर 2022 मा दर्ता गरिएको थियो।

11. यस कोणबाट हेर्दा, उच्च अदालतले अपीलकर्ताहरूले मध्यस्थता ऐनको धारा 34 को उप-धारा (3) अन्तर्गत निर्दिष्ट गरिएको अवधिमा निवेदन दर्ता नगरेको ठिकै निर्णय लिएको थियो। त्यसैले, हामी अपीलमा कुनै पनि मेरिट भेट्दैनौं, र यो, तदनुसार, खारेज गरिएको छ।

मामिलाको परिणाम: अपील खारेज गरियो।

†हेडनोट्स तयार गरिएको: निधि जैन"